Crnogorsko pleme Trebješani – Nikola Vujačić

CRNOGORSKO PLEME TREBJEŠANI, TRAGOM STARIH TREBJEŠANA

Mališa visokog rasta

Teško je danas pisati o serdaru Mališi, velikom sinu trebješkog plemena i koji je na žalost skoro zaboravljen. Razura Trebješana i njihova selidba u Rusiju učinili su da njegovo ime skoro potpuno iščezne iz sjećanja mnogih ljudi u ovim krajevima. Ipak, koristeći se onim što su o njemu napisali stari Trebješani i brojnom dokumentacijom iz njegovog arhiva upoznajemo ovu veoma interesantnu ličnost. Iz zaborava izranja lik poznatog trebješkog glavara, hajdučkog harambaše, patriote i diplomate sa kraja XVIII i početkom XIX vijeka.

Rođen je 1755. godine, u Trebjesi. Njegov otac Lazar Bućić i majka Gospava, kćerka kneza Jova Radovanovića iz Crne Gore, imali su sinove Savu i kapetana Boška – Bogdana i kćerke Jevrosimu i Anu. Po ocu Lazaru zvali su ga Lazarević. Njegovo pravo ime je Mina, dok po predanju i narodnim pjesmama poznatiji je pod imenom Mališa. Prema kazivanju starih Trebješana ovaj nadimak dobio je zbog visokog rasta, pa su ga suprotno tome zvali mali – Mališa. Serdar Mališa je potomak i nasljednik vojvode Vukašina Petrovića, istaknutog glavara plemena Nikšića sa kraja XVII vijeka. Bućići su poznato trebješko bratstvo, koje je dalo više slavnih junaka.

Po prirodi bio je veoma hrabar i pravedoljubiv čovjek, nepomirljiv neprijatelj Turaka, patriota i borac za slobodu svoga plemena i naroda. Serdaru je bila dobro poznata istorija loših odnosa između nikšićkih Turaka i obližnjih srpskih plemena, zbog čega su Trebješani bili prinuđeni da napuste svoja ognjišta i da dugo žive kao izbjeglice u Crnoj Gori. Turski teror i samovolja i dalje su trajali što je dovelo do pogoršanja odnosa sa susjednim srpskim plemenima, a zbog čega je serdar zauzeo energičan stav odupirući se turskom bezakonju i stupajući u bliske veze sa obližnjim hercegovačkim i brdskim plemenima, a naročito sa crnogorskim vladikom Petrom I Petrovićem Njegošem. Sa druge strane, Turci su pokušavali da oslabe otpor obližnjih srpskih plemena, a naročito Trebješana. Turci su odlučili da pogube serdara Mališu sa grupom najhrabrijih Trebješana, kako bi zaplašili Nikšićane i od njih napravili "dobru i poslušnu raju". Turci su pozvali serdara Mališu sa grupom Trebješana u grad, uoči Petrovdana 1789. godine, pod izgovorom da pregovaraju sa kapetanom i izaslanikom bosanskog vezira Ali-begom Ljubovićem. Trebješani su prozreli tursku namjeru, nijesu otišli na sastanak i tako su izbjegli sigurnu smrt. Shvativši da nema života u blizini turskoga grada, Trebješani odluče da napadnu grad i da ga oslobode od neprijatelja uz pomoć Crnogoraca i Brđana. Zbog toga serdar pođe na Cetinje kod vladike Petra I i od njega ztraži pomoć. Vladika ga srdačno primi, blagoslovi njihovu namjeru i obeća svaku pomoć. Serdar se vratio sa Cetinja riješen da sa Trebješanima i uz pomoć Brđana i Crnogoraca udari na grad i učini kraj turskoj tiraniji. Ubrzo nakon toga doputova u Risan ruski izaslanik grof Marko Ivelić sa gramatom carice Katarine II i sa njome stiže poziv za podizanje ustanka Crnogoraca i ostalih balkanskih naroda, što serdaru uli još veće borbeno raspoloženje. Da bi ovu zamisao održao u tajnosti i sproveo u djelo, serdar Mališa odluči da sa grupom najpouzdanijih ljudi položi zakletvu, te jedne noći u crkvi sv. Đorđa pred svještenikom i uz paljenje svijeća izgovarali su riječi:
"Zaklinjem se gospodu Bogu i sv. Đorđu da ću udariti na grad iako ga ne osvojimo, budem li prinuđen ostaviću svoj dom i otići u izbjeglištvo."

Noću, 17. avgusta, 1789. godine, crnogorska vojska i Brđani krišom su iz Pješivaca stigli u šume Slivlja. Tu ih je sačekao serdar Mališa sa grupom Trebješana, spremni da odmah krenu na grad. Međutim, napad nije uspio zbog kolebanja i neodlučnosti komadanta vojske, što dovede cio poduhvat u ćorsokak, a trebješko pleme u izbjeglištvo. Iznevjeren od strane crnogorske vojske zamisao serdareva o zauzeću i oslobođenju nikšićkoga grada ostao je samo njegov nedosanjani san.

Nova nada za serdara

Kolona Trebješana krenula je preko Pješivaca u Bjelopavliće, gdje su živjeli jedno vrijeme vojevajući protiv neprijatelja. Cijeneći njihovu hrabrost i pregalaštvo izbjegle Trebješane posjetili su mnogi istaknuti crnogorski i brdski glavari. Učinio je to među prvima i vladika Petar Prvi sa grupom crnogorskih glavara. Ova posjeta upriličena je u Piperskom manastiru sv. Stefana. Pošto je odslužio svetu liturgiju, vladika Petar je Mališu – Minu Lazarevića proglasio serdarom i za ovo zvanje uručio mu diplomu. Bilo je to priznanje trebješkom serdaru za njegovu dugogodišnju borbu protiv neprijatelja i ispunjenje drugih patriotskih dužnosti.

Prelaskom u Moraču, Trebješani su sebi izgradili domove i tu se nastanili. Serdar Mališa podigao je kulu na Čepića glavici, pored kule moračkog kneza Radula Radovića. Tu je bilo zborno mjesto Uskoka i Moračana. Sa tog mjesta kretale su se uskočke i moračke čete po Hercegovini i drugim krajevima koji su bili pod turskom vlašću. Mnoge od tih četa predvodio je serdar Mališa ispoljavajući hrabrost i junaštvo u obračunima sa neprijateljem. Napadali su najviše nikšićke Turke da bi im se osvetili za zulum koji su im činili. Na Gospođin dan 1790. godine, Trebješani predvođeni serdarom Mališom, sa Brđanima i Crnogorcima udarili su na grad Nikšić, pokušavajući da ga oslobode kako bi se vratili na svoja zgarišta u Trebjesi. Grad nijesu oslobodili, ali su plijenili stoku i drugu imovinu Nikšićkih Turaka. Iste godine serdar Mališa sa svojom družinom napao je u Štirnom dolu kolibe Ljuca, čuvenih nikšićkih junaka. U tom okršaju serdar je pogubio Aljaša Beširovića, ranjenih je bilo na obje strane, čak 50 ljudi. Na Dobrobožju plijenili su Njuvareviće. U ovom okršaju ranjeni su serdar Mališa i Ilija Kontić. Vidjevši da se ne mogu vratiti na svoja ognjišta, a da u Ljevašima ne mogu imati sigurnost, serdar je počeo raditi na njihovom preseljenju u Rusiju. Ali Trebješani, a ni sam serdar Mališa, nijesu znali na kakve će prepreke na putu naići. Da bi riješili pitanje seobe trebješkog plemena trebalo je stupiti u vezu sa najvišim predstavnicima ruskih vlasti, pa i samim dvorom. Serdar se odlučno prihvatio ove misije od koje je zavisila sudbina 200 ljudi, njihove braće i rođaka o kojima se on odavno roditeljski brinuo.
Ovaj istaknuti plemenski prvak hajdučki harambaša i ratnik, ratovanje je morao zamijeniti diplomatiom kojom će se baviti gotovo do kraja života. U daleki Petrograd, prijestoni grad ruske zemlje serdar je krenuo prvi put u proljeće 1794. godine. Sa njim su krenuli Aksentije Šundić, arhimandrit moračkog manastira i Andrija Pejov kao pratilac. Prije polaska serdar je boravio na Cetinju, gdje ga je srdačno primio vladika Petar. Svojim pismom od 17. aprila iste godine vladika ih je preporučio ruskom carskom dvoru. Sa njima je uputio Andriju Filotića, svoga izaslanika na ruski dvor kod predstavnika državne vlasti. Ova deputacija putovala je od Cetinja preko Mletačke Republike i Austrije do Beča. Odatle put su nastavili preko Praga, bratislave i Krakova i krajem avgusta stigli su u Petrograd. Stigavši serdar se odmah obratio ruskom izaslaniku za Boku Kotorsku, grofu Marku Ivelići i od njega zatražio pomoć kod carske vlade. Po preporuci grofa Ivelića trebješke izaslanike primio je knez Bezborotko, šef carskog kabineta. Ovaj visoki carski činovnik ljubazno ih je primio u carskom kabinetu kada mu je serdar uručio molbu trebješkog plemena. Serdar je prilikom razgovora obrazložio zahtjev Trebješana, ističući da je do njih došlo zbog učešća u ratu protiv Turaka na strani Rusije. Zbog toga je serdar zatražio da ruska vlada primi trebješke izbjeglice i da ih naseli u njihovoj zemlji i da im prizna status i privilegije koje odgovaraju njihovim zaslugama.

Zahtjev Trebješana nije prihvatila ruska vlada, zbog njihovih sebičnih državnih interesa. Serdar se vratio sa ostalim deputantima, odlikovan i bogato nagrađen, ali ne obavljena posla. Nade u pomoć carske vlade za rješenje trebješkog pitanja kod serdara su splasnule. Ipak, nije se vratio potpuno razočaran. Neki zvaničnici u Petrogradu rekli su mu da treba sačekati bolja vremena i da će trebješko pitanje biti riješeno. Ovo je serdaru ulivalo novu nadu i podsticalo ga da i dalje radi na preseljenju trebješkog plemena u veliku slovensku zemlju.

Moračani sa Uskocima

U vremenu kada se serdar ponovo pripremao da putuje u Rusiju radi na pitanju preseljenja Trebješana, povremeno se hvatao mača, nastojeći da se sveti Turcima za zulume koji su učinili njegovoj stradaloj braći. Tako su već 1796. godine, Uskoci sa Moračanima, Rovčanima, Piperima i Bjelopavlićima udarili na nikšićke katune na planini Krnovu, radi plenidbe brojnih stada koje su Turci tamo držali. I ovaj napad neuspješno se završio po srpsku stranu uz obostrano velike gubitke. Neuspjeh i pogibije Uskoka i Moračana pogodile su trebješkog serdara. Život u Morači nije pružio skoro nikakvu sigurnost Trebješanima i ostalim Uskocima, što je podsticalo serdara da nastavi rad na selidbi svoga plemena. Ovo pitanje forsirali su i sami Trebješani, te odlučiše da serdara ponovo pošalju u Rusiju. Želja za selidbom u slovensku carevinu javila se i kod ostalih brdskih plemena. Takvu želju Brđani su izrazili svojim pismom od 27. jula, 1796. godine, koje su preko serdara Mališe uputili ruskoj carici. Odmah nakon toga serdar je sa istom željom i nadom, ali i strepnjom drugi put krenuo u Petrograd. Sa sobom je poveo šest trebjeških mladića želeći da ih upiše u vojnu školu. U Petrograd su stigli krajem 1796. godine. Mladiće je ostavio kod generala Zorića, direktora vojnog sveučilišta, gdje su otpočeli sa pohađanjem nastave. No uskoro je došlo do smjene na ruskom prijestolu. Poslije smrti carice Katarine II na prijesto je došao njen sin car Pavle I.

Početkom 1797. godine, serdar je novom caru uputio peticiju trebješkog plemena i pismo Brđana kojim je traženo da imperator ispuni njihovu želju i primi dvjesta porodica iz Crne Gore, u neku provinciju na jugu zemlje. Zatražio je i prijem kod ruskog cara, što mu je uskoro odobreno. Tako se serdar našao u Petrovom dvorcu, na prijemu kod cara Pavla I. Razgovor je vođen u prisustvu državnog sekretara, kneza Bezborotka koji je serdaru bio poznat iz prve misije. Slobodno i ubjedljivo serdar je obrazložio molbu svoga plemena, ističući da je do obje razure Trebjese došlo poslije rata sa Turcima, u kojem su Trebješani učestvovali na strani Rusije. Serdarevo izlaganje naišlo je na pažnju i razumijevanje ruskog cara. To se vidjelo drugi dan po prijemu kada je na paradnom trgu pred carskim dvorcem ruski guverner poslao svoga ađutanta da serdaru Mališi saopšti odluku kojom je ostavljeno u dužnost vice kancelaru da predloži što prije najbolje rješenje trebješkog pitanja. Rješenje serdarevog problema oteglo se u nedogled, i u Rusiji se zadržao više od dvije godine. Brinulo ga je stanje njegove braće i plemenika znajući da žive u Morači, u veoma teškim uslovima, izloženi stalnim opasnostima.

Pismo koje je dobio od njih u zimu 1797. godine, puno je prekora za njegov rad i boravak u Rusiji, za nemar i nebrigu prema njima. Oni mu dalje pišu da su se za vrijeme drugog napada Mahmut – paše Bušatlije na Crnu Goru borili zajedno sa ostalim Brđanima protiv velike turske sile, na Lopatama i da je u tim borbama bilo dosta poginulih. Saznavši za pogibiju svojih i bliskih rođaka serdar se još više rastužio. Oni su čak bili posumnjali u njegov rad i pored sveg truda koji je uložio za vrijeme dva putovanja do ruske prijestonice. Ohrabrivao ga je i davao mu nadu prijem kod cara i pažnja koja mu je tom prilikom ukazana. Obraćao se ljudima iz državnog vrha i molio ih da se njegovo pitanje što prije razmotri i riješi. Na kraju njegov trud urodio je plodom. Ruski car udovoljio je zahtjevu Trebješana i odobrio njihovo preseljenje u njegovu zemlju. Sa velikim zadovoljstvom i olakšanjem serdar je primio carevu gramatu na prijemu kod državnog kancelara koji je 30. aprila 1798. godine, tim povodom

bio kod njega upriličen. Tom prilikom serdar je upoznat i sa carskim rješenjem o dodjeli sedam zlatnih i deset srebrnih medalja koje će podijeliti uskočkim prvacima. Zadovoljan obavljenim poslom serdar je sa Nikolom Davidovićem – Crnojevićem izaslanikom vladike Petra I napustio Petrograd i krenuo u otadžbinu. Za pratioca uzeo je Ivana Đurkovića pitomca ruske vojne škole. Međutim, putovanje je morao prekinuti i povratak u zavičaj odložiti. Zbog velikog zamora i iscrpljenosti serdar se na ovom putu razboleo, što ga je prinudilo da ostane na liječenju u Krakovu.

Svjedok Ivelićevih zlih namjera

Poslije oporavka serdar je napustio staru poljsku prijestonicu i nastavio put u otadžbinu, gdje su ga nestrpljivo čekali braća i rođaci. Tek u decembru, 1798. godine, poslije skoro dvije i po godine stigao je u otadžbinu. Trebješani su sa oduševljenjem primili gramatu kojom je odobrena njihova selidba i odlikovanja kojim su ih odlikovali ruski car i njegova vlada.
Odmah po povratku serdar je nastojao da ovo pitanje što prije dovede do kraja i da preseli svoje rođake u novu otadžbinu. Zbog toga je krajem februara 1799. godine, otputovao u Dubrovnik da bi stupio u vezu sa grofom Razumovskim, ruskim diplomatskim savjetnikom u Beču i od njega zatraži pomoć. Međutim, u to vrijeme selidbena groznica je bila zahvatila mnoga brdska i hercegovačka plemena. Zbog toga se grupa glavara u martu sastala sa serdarom Mališom u Dubrovniku. Na ovom skupu našli su se istaknuti predstavnici plemena kao što je Jevto Koprivica, Joko Bulajić, Stojan Karadžić, Ivan Ivčević, Tomo Lješević i Brajan Bulatović. Sa ovog skupa glavari su uputili pismo ruskom caru i zahvalili mu se na njegovoj blagonaklonosti i obećali vjernost i odanost njegovom carskom veličanstvu. Poslije ovog skupa serdar je otputovao u Beč da bi sa ruskim diplomatom dogovorio o prevozu Trebješana do ruske obale na Crnom moru. Neočekivano, vladika Petar oštro je istupio protiv serdara Mališe i njegove misije nedozvoljavajući masovnu selidbu hercegovačkih i brdskih plemena. Stoga se crnogorski vladika obratio pismom Piperima, Bjelopavlićima, Pješivcima i drugim plemenima u kome kaže: “Ako Mina Lazarević hoće hoditi iz naše zemlje eto mu njegove braće i djece neka ih vodi... samo ostale ljude neka ne miču i narod drugi ne bune, od koga gospodari nijesu”. (Arhiv serdara Mališe dokument 35)

Vladika je energično reagovao i kod ruskih diplomata namjeravajući da osujeti serdareve planove. U tom smislu uputio je pismo grofu Razumovskom, tražeći od njega da uskrati serdaru svaku pomoć i podršku, nazivajući ga skitnicom i samozvancem. Nakon toga ruska vlada je donijela odluku kojom je naloženo da se preispita rješenje kojim je odobrena selidba Trebješana. Dok je boravio u Petrogradu, serdar je osjećao da Marko Ivelić radi protiv vladike Petra. Znao je da on kuje planove da svrgne vladiku i da dođe na crnogorski presto na Cetinju. Na tom planu uspio je da na svoju stranu pridobije Davidovića i još ponekog od naših ljudi. Znao je i za druge nečasne radnje “Prokletog Marka”. Poznato mu je bilo da on nije predavao svu pomoć Trebješanima i drugim plemenima koju im je slao ruski dvor. Znao je da taj novac troši za zidanje dvorca u Risnu i uvećanje svoga i bogatstva porodice. Ali je morao sve to da prećuti i sa njime sarađivati kako bi ovaj posao u koga je uložio toliko truda i sredstava priveo kraju. Ova serdareva razmišljanja kasnije su se pokazala tačnim. Naime, dolaskom u Rusiju početkom 1803. godine, serdar je dobio pismo od jednog prijatelja kome je bio dobro poznat nesporazum i okolnosti pod kojima je do njega došlo. Pismo mu je uputio 10. marta 1803. godine, iz Hotmižska, Ivan Parapanović. O postupcima grofa Ivelića svjedoči i jedno pismo crnogorskih glavara upućeno ruskom caru u kome ga okrivljuju za neuspio napad na grad Nikšić i razuru Trebjese. On nije učestvovao u bojevima, nego je sjedio u Risnu, gdje je “na štetu novčane asne (koristi) koju je uzeo za vojne potrebe, napravio velikoljepne zidane kuće” i bavio se trgovinom koja mu je svojstvena bila.

"Der se obogatio takvim nedopuštenim načinom i za novac nabavio lažne svjedodžbe, mitom se preporučio, dobijao činove i kavaljerije i prevarom se usrećio, a mi prolijevajući svoju krv protiv neprijatelja, ostali smo bez svake nagrade i za sve potrebe vojnih dejstvija svoje smo sopstveno upotrebljavali, a od Ivelića ostali prevareni". (Dušan Vuksan: Crna Gora u 1804. godine, zapisi XXII, 4. oktobar 1939. Cetinje st. 201.).

Između uskočkih čardaka i carskih palata

Nikšići, kako su se zvali u novoj otadžbini, nijesu dugo živjeli u miru. Krajem 1806. godine, izbi rat između Rusije i Turske. Zbog toga je imperator Aleksandar, 30. novembra, proglasom pozvao pešadiju i policiju radi čuvanja granica i jačanja odbrane zemlje. Vjeran svojoj tradiciji, serdar Mališa sa grupom Nikšića odazvao se pozivu i izraziše želju da brane otadžbinu o svom trošku. Rasporedio ih je vojni gubernator Hersonske gubernije u Vlašku, tada pograničnu oblast na jugo-zapadu zemlje, što je bila njihova želja. Na čelu Nikšića stajao je serdar Mališa. Svečano odjeveni i dobro naoružani pojahali su konje i krenuli u Vlašku. Poslije danonoćnog jahanja stigli su u Bukurešt, gdje su se javili generalu Mihailu Andrejeviću Miloradoviću, komadantu jednog korpusa ruske vojske u Vlaškoj. Rat koji je vođen sa Turskom u kome su Nikšići masovno učestvovali kao dobrovoljci, odnio je prve žrtve. Ratujući protiv starih neprijatelja mladi Nikšići ginuli su za novu otadžbinu. Smrt ovih mladih ljudi donijela je veliku žalost u selu, naročito u njihovim domovima. Posebno veliku žalost i tugu Nikšići su doživjeli sledeće godine kada su se morali oprostiti od svoga viteškog serdara Mališe-Mine Lazarevića – Nikšića. Umro je od vrućice i ozlede starih rana, poslije kraćeg bolovanja, 21. novembra, 1808. godine, u pedesetpetoj godini života. Tako je završio svoj životni put ovaj slavni Crnogorac, veliki borac za slobodu, svoga plemena i svoga naroda. Njegov život protekao je između vojevanja i diplomatije, mača i pera, uskočkih čardaka i carskih palata, a najviše braneći svoju nejač i svoju grudu od obijesnih Osmanlija.
Potomstvo starih Trebješana sa posebnim pijetetom čuva uspomenu na serdara Mališu, smatrajući ga glavnim organizatorom i pokretačem borbe za slobodu hercegovačkih i brdskih plemena u pred Karađorđevom periodu. Na svom dugom putu ratnika i diplomate, serdar je razvio bliske veze i saradnju ne samo sa ruskim velikodostojnicima, već i sa crnogorskim vladikom Petrom I, hercegovačkim vladikom Ananijem, kapetanima turskih gradova Nikšića i Kolašina i drugim značajnim ljudima iz starog zavičaja. Dio njegove prepiske sa ovim ličnostima i druga dokumenta sačuvana su do danas – arhiv serdara Mališe, iz koga znamo mnogo šta o životu ovog znamenitog čovjeka i trebješkog plemena koje je on dugo vremena predvodio.
Za zasluge iz mnogih ratova serdar Mališa imao je mnoga odlikovanja, od kojih su najvažnija: zlatna medalja sa likom imperatorke Katarine I, koju je dobio od cara Aleksandra I i zlatna medalja sa likom cara Pavla I koju je dobio takođe od cara Aleksandra I.
Potomstvo starih Trebješana smatra da je ova slavna ličnost nepravedno zaboravljena zbog toga će učiniti sve da ispravi ovu nepravdu i trebješkom serdaru podići dostojan spomenik ili na drugi način obilježiti njegovo junačko djelo.